

38.

DÖDENS VÄNTRUM

- Det är min plikt att informera er om följande: Skulle ni bli tagen som gisslan, kommer staten Kalifornien inte att frige fångar för att få er fri. Dock kommer erfarna representanter att förhandla om ert liv och frihet så snart det är möjligt. Har ni förstått - och accepterar ni - de här villkoren?

Officer Wayne Montgomery tittar mig i ögonen.

Jag tvekar en sekund inför innebörden av hans ord. Halsen känns plötsligt torr.

Jag nickar. Legitimerar mig. Skriver in mitt namn i en liggare.

Montgomery ryter till:

- Open up, please! Öppna!

Kanske är det bara inbillning, men jag tycker att hans leende är kallt ironiskt när han säger:

- Välkommen till San Quentin, Mr Öhrlund. Hoppas er vistelse här blir riktigt angenäm.

Ett skarpt klickande hörs. Den enorma stålgrinden glider upp.

Jag går in. Med en smäll slår grinden igen bakom mig och låses automatiskt. Jag passerar ytterligare tre elektriskt låsta grindar och hör fler smällar bakom mig.

Jag är inne i San Quentin. Ett av USA:s äldsta, hårdaste och mest berömda fängelser. Jag befinner mig bland mördare, våldtäktsmän, kidnappare, terrorister, utpressare och tjuvar. Bland tre tusen män som valt att bryta mot samhällets lagar så hårt, att de förpassats till trånga betongceller med nakna glödlampor i taket. Många av dem för resten av sitt liv.

252 av dessa män kommer jag inte att få se. Isolerade med egen rastgård och extra sträng bevakning, väntar de alla på samma sak:

Att gasas till döds i San Quentins egen gaskammare.

De tre tusen männen i San Quentin vaktas dygnet runt, året runt av 683 vakter, 22 löjtnanter och tre kaptener.

Löjtnant Cal White, med 22 år på San Quentin bakom sig, är direkt underställd fängelsechefen. Under två dagars långa vandringar är White min guide. Trots att han är obeväpnad ger det en extra känsla av säkerhet. Men möjligen en falsk sådan. Kanske är det i själva verket så, att White är ett hett villebråd för internerna. Han skulle nog vara bra att ha i en byteshandel med myndigheterna. Jag skakar av mig den obehagliga tanken på att få uppleva en rejäl fängelserevolt inifrån.

San Quentin, beläget i Marin County utanför San Fransisco, började byggas 1852. Fängelseskeppet "Wabau" som ankrats upp på redden utanför "Point Quentin", hade 92 fångar och började bli fullt. Staten Kalifornien köpte åtta hektar land och började bygga San Quentin.

Numera upptar fängelset hela 173 hektar land och har en personal på drygt 1200 personer. Fängelset består av fyra stycken fem våningar höga cellblock med totalt 2800 celler. Vidare en maxsäkerhetsbyggnad (en tredjedel av fångarna måste ha maximal bevakning), en medium- och en lågsäkerhetsbyggnad. Till detta kommer byggnader som rymmer personal, industrier, utbildningsavdelningar, administration, sjukhus, matsalar, brandkår och elverk.

- Det här är en mycket, mycket dålig plats att vara på om det plötsligt skulle bli mörkt, säger White ironiskt.

Han förklarar att Kalifornien delar upp fångar i grader mellan ett och fyra. Ända sedan San Quentin byggdes har fängelset hyst "Grad fyra-fångar", de allra farligaste. Men situationen håller på att förändras. Idag sitter 67000 människor

i fängelse i Kalifornien. Varje vecka slussas 300 - 500 nya in i systemet. Därför bygger staten 20 nya fängelser, många efter högsta säkerhetskrav. Stegvis flyttas de farligaste fångarna till de nya anstalterna. Tunga våldsverkare, mördare, folk som dömts till straff på mellan 25 år och livstid. Eller till döden.

- Förr hade vi 1700 våldsamma interner här, säger White. Folk som fick mat i cellen och bara släpptes ut för att duscha tre gånger i veckan. De nya vi får nu är mest korttidsfolk. Killar som missbrukat villkorliga straff och åker in igen på mellan tre månader och ett år. Man hinner knappt lära känna dem.

Det ligger ironi i det han säger. Väl motiverad, eftersom hela 65 procent av de ”korttidare” som släpps snart är tillbaka igen. Vi släpps in genom en låst ståldörr till "Alpine Unit". Här sitter de som brutit mot villkorliga domar. Många av dem har accepterat en kohandel som staten använder för att avlasta rättssystemet. De har accepterat 60 dagars fängelse och därmed sluppit en rättegång som kunde ha givit upp till ett år.

Alla celler i "Alpine Unit" är identiska. På en hård, kall yta av en och en halv gånger tre meter trängs en väggfast bokhylla, ett handfat, en toalettstol, en handdukshängare och en brits. Allt i kallt, skinande, rostfritt stål.

Internerna i "Alpine Unit" tillåts ha egen radio eller TV i cellen, om den inte används efter fyra på eftermiddagen.

Vi går vidare till "Donner Section". Här väntar ett antal blåklädda nykomlingar på att bli registrerade och klassade i en grupp mellan ett och fyra, för vidare befordran till andra cellblock.

På en taggtrådsskyddad stålgång fem meter upp i luften, övervakar två vakter allt som händer på golvet. I deras händer vilar automatvapen, AK 7:or. I hölstren sitter revolverar av kaliber .38. Här tolereras inga dumheter, det vittnar skotthål i taket om.

"East Block" - Östra Blocket - blir vår nästa anhalt. De flesta celler gapar tomma eftersom mer eller mindre alla fångar arbetar eller studerar, frivilligt eller under tvång. Två män från fängelsets säkerhetsavdelning river just hela inredningen i en cell. Rutinkontroll. De söker efter knark och vapen, verktyg,

ritningar eller något annat som tyder på konspiration eller flyktplaner.

White förnekar inte att det finns knarkproblem i San Quentin:

- Så länge den mänskliga faktorn finns kan det inte undvikas. Det finns många vägar in - varutransporter, besökare, anställda. Vinsterna och därmed frestelserna, är oerhört stora. Vi kan inte kroppsvisitera alla. Dessutom måste vi ha mycket starka skäl för att neka någon besök.

Vi passerar en avdelning där ingen besökare släpps in, med eller utan kamera. Det är här de finns, de 252 män som sällan får se solen, de som väntar på att dö i gaskammaren.

Kalifornien införde dödsstraffet 1872. Mellan 1893 och 1937 avrättades 215 män - den yngste bara 17 år - genom hängning.

Sedan gasen avlöste hängning som metod 1937, har 190 män och fyra kvinnor i åldrarna 20 till 70 avrättats på San Quentin, de flesta för mord. Fånge nummer A 78556 Aaron Mitchell, svart och 36 år, är den hittills siste som gasats. Mitchell dog den 12 april 1967.

Kalifornien avskaffade dödsstraffet i början av 1972. De som väntade på att gasas fick sina straff omvandlade till livstid. Sedan dess har cirka 25 procent av dem frigivits. Dödsstraffet återinfördes 1974, men först i januari 1978 var alla juridiska diskussioner om straffet avklarade. Trots detta har ingen avrättats sedan dess.

Fortfarande vet 252 män inte om de ska få dö en naturlig död, eller om de ska möta döden i en gaskammare.

På fängelsets gård möter jag 48-åriga James White, pilot och Vietnam-veteran med nästan 10 år i Armén och Marinkåren bakom sig. White har suttit i Folsom Prison i fem år, sedan i San Quentin i tre och ett halvt. Han sitter på livstid med små chanser till nåd.

- Jag tog lagen i egna händer. Min 15-åriga dotter blev våldtagen av ett avskum som samhället inte gjorde något åt. Jag kände att jag aldrig skulle kunna se min dotter i ögonen igen, om jag inte skipade rättvisa. Så jag sköt skallen av honom.

White fortsätter:

- Jag är inte bitter på samhället, det har bara gjort vad det ska med mig. Det mesta är OK här. Det värsta är att vara ifrån familjen. Jag har fru och fem barn här, och två barn i Vietnam.

White berättar att fängelset har sina egna lagar och sin egen hierarki:

- På papperet bestämmer fängelsechefen, i verkligheten regerar andra - "kungar", gruppbildningar och gäng. Jag är jude och blev svårt knivskuren av "Ariska Broderskapet" för ett tag sen. Det var inte populärt att jag umgicks med negrer.

Fängelset har lärt White en hel del:

- Att det går att överleva på fyra och en halv kvadratmeter. Att de värderingar jag hade förr - stek varje kväll, ny Mercedes varje år och stort hus - inte är så viktiga. Om jag någonsin kommer ut härifrån flyttar jag omedelbart till Thailand. Den låga utbildningsnivån bland amerikaner och våra knarkproblem gör mig spåfärdig! Jag vill bo i ett samhälle där man inte behöver ha tre lås på dörren.

Solen skiner över fängelsets gård. Hundratals interner som studerat eller jobbat färdigt för dagen, trängs på en yta stor som ett par fotbollsplaner. Några spelar basket eller styrketränar. Andra vilar, röker, pratar eller läser. Dagdrömmar. Planerar Den Stora Flykten. På gården händer allt.

På fängelsets utbildningsavdelning är verksamheten febril. Fängelset erbjuder utbildning till elva olika yrken - från dataprogrammerare och rörmokare till finmekaniker, reparatör och tryckare. Alla interner får gå igenom ett kunskapstest. Den som inte klarar testet som motsvarar grundskolans sjätte klass, tvångsutbildas. All annan utbildning är frivillig. Möjligheter till kvällsstudier på universitetsnivå finns också.

De som studerar eller jobbar får en lön på mellan 80 - 600 kronor i månaden, plus bonus och ackord. Dessutom förkortas straffet med en dag för varje dag de studerar eller arbetar.

95 procent av utbildningsplatserna är fyllda. Hela 96 procent av de som utbildas och får jobb vid frigivningen, återanpassas och kommer aldrig tillbaka.

Vi går vidare till fängelsets kök. I den stora byggnaden som rymmer fyra matsalar, eget slakteri och bageri, tillagas över 12000 mål om dagen. Frukost och middag serveras i

matsalarna. Lunchen består av matboxar med smörgåsar, som varje intern får med sig vid frukosten.

I nästa hus, en trappa ned, sitter 45-åriga Joe Morse och funderar över nästa nummer av "San Quentin News". Morse är redaktör för den fyrsidiga A 4-tidning som numera saknar bilder.

- Alla kameror beslagtogs sedan någon roat sig med att tillverka falska ID-kort, säger Morse besviket.

Jag frågar Morse hur lång strafftid han har kvar?

- Det har jag slutat fundera över. Jag var dömd till döden. Väntade i tio år på att bli gasad. Sen blev straffet omvandlat till tre gånger livstid. Det har gått 17 år nu. Jag kommer aldrig härifrån.

Morse - tystlåten, filosofisk och intelligent - slog ihjäl sin mor och sin 13-åriga syster med en sten när han var 18. Två år efteråt dödade han en angivare i ett stadsfängelse.

- Jag var en ung, osäker kille utan identitet. Jag tror inte att jag tänkte en mogen tanke före 25 års ålder. Först när jag noggrant och i lugn och ro började värdera mitt liv, i isoleringscellen på dödsavdelningen, förstod jag vad jag gjort. Idag är jag tacksam för att jag får en chans att fundera över livet, utbilda mig och utveckla mig som människa. Det enda jag saknar är friheten att få vandra i skogen. Om jag någonsin blir fri kommer jag att bosätta mig i en liten stad, leva ett lugnt liv.

Tio år som redaktör för fängelsetidningen har lärt Morse mycket om San Quintins interna lagar:

- Jag kan inte skriva vad jag vill, måste alltid tänka mig för. Här kan jag lätt bli mördad om jag irriterar någon med mina artiklar.

När jag frågar Morse vad som är det värsta i hans liv, tänker han efter några sekunder innan han svarar:

- Rutinen. Att veta exakt vad som ska hända idag, i morgon och tio år framåt. Eller 20.

När jag lämnar fängelset tänker jag på den äldste fånge som någonsin suttit här. Nummer 14447 Marcello Ayales, dömdes vid 98 års ålder till två och ett halvt år för dråp. Den 25 februari 1891 frigavs han, 100 år gammal.

Andra kom aldrig så långt. På San Quentins kyrkogård ligger 699 män, identifierade enbart med nummer i gravstenarna. Gravstenar, vid vilka blommor aldrig läggs.

När jag kommer ut från San Quentin har det börjat regna. Trots att jag vet att det är samma luft utanför murarna som innanför, känns det plötsligt mycket lättare att andas.